

УДК 316-057.86:364-78-053.6(045)

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2022.3.12>

М. О. ВОЛОШЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри психології та соціальної роботи,

Національний університет «Одеська політехніка», м. Одеса, Україна

Електронна пошта: marussia_y@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0003-0940-3829>

О. В. АЗАРКІНА

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри психології та соціальної роботи,

Національний університет «Одеська політехніка», м. Одеса, Україна

Електронна пошта: olenaazarkina@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-2496-3691>

ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО БАТЬКІВСТВА ПРИ РОБОТІ З МОЛОДЦЮ

У процесі історичного поступу сім'я була і залишається найголовнішим соціальним інститутом суспільства. Прояв зацікавленості до процесів, що відбуваються в інституті сім'ї, пов'язано з тим, що саме їй відведено визначальну роль у процесі розвитку особистості. Тому від сім'ї залежить майбутнє суспільства.

Суспільство визначає батьківство як турботу, контроль та сприяння розвитку дитини. Потенційну можливість стати батьками мають кожен чоловік та кожна жінка, які досягли статевої зрілості. Народження первістка може стати значною перехідною подією в житті чоловіка і жінки, саме в цей період вони набувають стану батьківства та материнства. Соціально-психологічна готовність виконувати роль батьків часто не збігається з біологічною здатністю цієї ролі.

Молодь розглядає батьківство як традиційну культурну цінність, а народження дітей для багатьох виступає спонукальним фактором для одруження. Однак молоді люди у своїй реальній поведінці орієнтуються на цінності професійного кар'єрного зростання та досягнення матеріального благополуччя. Тобто, необхідно мотивувати молодих людей до одруження та народження дітей, тим самим вони покращуватимуть демографічну ситуацію в країні.

Розуміння відповідального батьківства відноситься до поведінки батьків, заснованого на вищих інтересах дитини, а саме щодо виховання, розвитку здібностей, а також визнання та орієнтування, що включає дотримання рамок, в яких дитина може повною мірою розвиватися.

Необхідність зміцнення сім'ї не викликає сьогодні сумнівів, оскільки в ній відбуваються серйозні трансформації, що несуть низку негативних проявів. Практика не реєстрованих відносин між молодими людьми; збільшення кількості молодих людей, які не планують мати дітей або відкладають їхнє народження; збільшення числа неповних сімей – все це є наслідком неусвідомленого та безвідповідального ставлення батьків до питань дітонародження. Інакше кажучи, молодих людей необхідно готувати до відповідального виконання ролі батька у сім'ї.

Ключові слова: відповідальне батьківство, молода сім'я, батьківські ролі, тренінг.

Поставлення проблеми. У суспільстві змінюються сімейні цінності. Перше місце у системі життєвих цінностей особистості відводиться побудові кар'єри, відсувається створення сім'ї та народження дитини на більш пізній термін. Головним завданням на державному рівні є підготовка молодих людей до батьківства. Чим адекватніше і конкретніше буде сформована система їхніх уявлень про батьківство, чим більш підготовлені молоді люди до виконання ролі батьків, тим вище ймовірність створення повноцінної сім'ї та успішного виховання дітей.

Аналіз попередніх досліджень. Батьківство як соціальний феномен трактується у різних науках по-своєму. Серед них демографія, що відповідає на питання про те, що спонукає людей народжувати та виховувати дітей; соціологія, що визначає батьківство як соціологічну категорію, що являє собою стійку емоційно насичену взаємодію батьків, пов'язану з народженням та вихованням дітей і що характеризується відповідною поведінкою чоловіка та жінки. Усе це підкреслює важливість даного феномена у житті окремої людини і всього людства загалом.

Різні автори визначають батьківство як:

– феномен, що розглядається з двох точок зору: складної комплексної суб'єктивно-особистісної освіти та надіндивідуального цілого, що включає батька і матір [Адлер]. Варто зазначити, що ці точки зору є рівнями формування батьківства. Кордоном, який розділяє ці рівні, вважається народження дитини.

– усвідомлення духовної єдності з другим чоловіком по відношенню до дітей, що представляє собою психологічну освіту особистості, що містить сукупність ціннісних орієнтацій батька, установок та очікувань, батьківських почуттів, відносин та позицій, батьківської відповідальності та стилю сімейного виховання [Думанська]. Передбачається, що однією із значних соціально-психологічних проблем батьків у молодій сім'ї є вибір мети відповідного та ефективного стилю сімейного виховання, від якого залежить подальший розвиток дітей.

– соціальний феномен, що має коріння в генетичному зв'язку між дитиною та батьком, з одного боку, а з іншого – як тип поведінки, який визначається батьківською любов'ю та суспільним обов'язком [Хархан]. Зрозуміло, дані визначення батьківства є вірними, тому що відображають суттєві характеристики батьківства. А також батьківське кохання сприяє формуванню відповідального батьківства.

– громадський інститут, характер функціонування якого трансформується зі зміною соціальних формацій, і поєднує успішне освоєння особистістю батьківської ролі з досягненням нею статевої ідентичності [Девятих]. Отже, батьківство є динамічним соціальним явищем і від рівня розвитку суспільних відносин у конкретний період. Крім того, формування статевої ідентичності визначається сімейними цінностями, які були закладені в батьківській сім'ї.

Інакше висловлюючись, відповідальне батьківство – це збалансованість різних сторін виховання: комунікативної, емоційної, економічної, охоронної, нормативної та духовної. Крім того, ці сторони виховання є обов'язковими елементами готовності молоді сім'ї до прийняття батьківської ролі [Буніна].

Дослідник Г. Філіппова виділяє такі блоки готовності до батьківства:

1. Особистісна готовність: загальна особистісна «зрілість» (здатність до прийняття рішень

та відповідальності, відсутність залежностей) та особистісні якості (емпатія та здатність до спільної діяльності).

2. Адекватна модель батьківства: адекватність моделей материнської та батьківської ролей, сформованих у своїй сім'ї, стосовно моделі особистості, сім'ї та батьківства своєї культури.

3. Мотиваційна готовність: зрілість мотивації на народження дитини, коли вона не стає засобом утримання партнера і досягнення певного соціального статусу.

4. Сформованість батьківської компетентності: ставлення до дитини як суб'єкта потреб, суб'єктивних переживань; здатність орієнтуватися для розуміння станів дитини на особливості її поведінки та свій стан; гнучке ставлення до режиму та орієнтація на індивідуальний ритм життя дитини в ранній період її розвитку; знання про розвиток дитини; здатність до спільної діяльності з дитиною; навички виховання та навчання.

5. Сформованість материнської сфери (стосується лише жінок). Материнство як частина особистісної сфери жінки включає три блоки: емоційно-потребнісний, операційний, ціннісно-смысловий, зміст яких формується в онтогенезі жінки (у взаємодії з носіями материнських функцій, у сюжетно-рольовій грі в ляльки, у взаємодії з немовлятами до народження своєї дитини, у період статевого дозрівання, у взаємодії зі своїми дітьми) [Філіппова].

Готовність до сімейного життя повинна бути продуманим і відповідальним кроком у житті молодої людини (а не бути спонтанним рішенням), від якого залежать гармонійні взаємини з дружиною та дитиною. Не викликає сумнівів, що створювати сім'ю потрібно за коханням, інакше незабаром сім'я, побудована на корисливих цілях, може розвалитися.

Зрозуміло, батьківство може використовуватися як засіб виховання дітей, так і як транслятор сімейних цінностей (з батьківської сім'ї у власну сім'ю), що дозволяє дотримуватися раціональної моделі поведінки в навколишньому середовищі. Формування батьківства є необхідною умовою для адаптації дітей до мінливих умов життя в сучасному суспільстві. На кожному віковому етапі розвитку дитини повинні враховуватися її специфічні особливості, що виявляються на

кожному конкретному етапі, і має підбиратися доцільний стиль сімейного виховання, відповідний до умов [Кравець].

Молодь розглядає батьківство як традиційну сімейну цінність, а народження дітей – привід для одруження. Однак різні дослідники фіксують когнітивний дисонанс, який проявляється в тому, що молоді громадяни, визнаючи високу суспільну цінність батьківства, у своїй реальній поведінці орієнтуються переважно на цінності професійного кар'єрного зростання та досягнення матеріального благополуччя. Безумовно, нині діяльність молодих людей спрямовано на забезпечення матеріального достатку. Це пов'язано з тим, що досягнувши фінансової незалежності, молоді люди починають відчувати стабільність у матеріальному плані [Заболотна].

Виклад основного матеріалу. У рамках дослідження було проведено анкетування (авторським опитувальником) з метою виявлення ставлення молодого подружжя до формування відповідального батьківства. В анкетуванні взяли участь жителі міста Одеса віком від 18 років – усього 57 респондентів. З них:

- 64,9% – жінки.
- 35,1% – чоловіки.
- 52,4% – респонденти віком 18-25 років.
- 33,3% – респонденти віком 26-30 років.
- 14,3 – респонденти віком від 30 років.
- 100% – респонденти, які перебувають у відносинах.

– 73,7% – респонденти, які перебувають у шлюбі.

Як видно з отриманих даних, усі опитані респонденти наразі мають пару, а це означає, що результати даного анкетування висловлюватимуть думку людей, які мають досвід стосунків.

У рамках анкетування респондентам ставилося питання: «Чи є у вас діти?» Були отримані такі відповіді:

- А) Так, одна дитина – 42,9%.
- Б) Так, двоє дітей – 14,3%.

Г) Дітей немає, але ми плануємо народжувати дитину – 38,1%.

Д) Дітей немає, і ми не плануємо їх народжувати – 4,8%.

Отже, більшість респондентів мають одну дитину. Це говорить про те, що вони вже мають досвід батьківства.

Крім того, в рамках анкетування респондентам ставилося питання: «Як ви оцінюєте психологічну обстановку у вашій родині?» Були отримані такі відповіді:

- А) Відмінна – 52,4 %.
- Б) Гарна – 33,3%.
- В) Задовільна – 14,3 %.

Як бачимо, більше половини респондентів мають чудову психологічну обстановку в сім'ї. Варто зазначити, що жоден з респондентів не оцінює психологічну обстановку в сім'ї як «незадовільну», що наводить на думку, що члени сім'ї можуть погоджувати свої інтереси з інтересами всієї родини.

Крім того, в рамках анкетування респондентам ставилося питання: «Чи слідкуєте ви за інформацією у ЗМІ на тему: «Формування відповідального батьківства?» Були отримані такі відповіді:

- А) Так – 57,1%.
- Б) Ні – 42,9%.

Отже, більшість респондентів стежать за інформацією ЗМІ на тему: «Формування відповідального батьківства». Тобто, більшість респондентів зацікавлена у підвищенні свого рівня батьківства.

Також у рамках анкетування респондентам, що відповіли про бажання мати, чи мають вже, дітей, ставилося питання: «Скільки дітей ви хочете мати?» Були отримані такі відповіді:

- А) 1 – 9,5%.
- Б) 2 – 47,6%.
- В) 3 – 33,3%.
- Г) 4 та більше дітей – 9,5 %.

Як бачимо, більшість респондентів націлена на народження двох дітей. Жоден з опитаних респондентів не висловився за варіант «жодного», що підтверджує цінність батьківства.

На наступне питання: «Чи вважаєте себе відповідальним батьком?», були отримані такі відповіді:

- А) Так – 71%.
- Б) Ні – 15%.
- В) Важко відповісти – 14%

Отже, більшість респондентів вважають себе відповідальним батьком. Незважаючи на цю більшість голосів, на наш погляд, все одно необхідно підвищувати рівень відповідального батьківства.

Проаналізувавши отримані дані під час проведеного дослідження, можна дійти невтішного

висновку про те, що молоді подружжя готові до формування відповідального батьківства.

Слід зазначити, що формування відповідального батьківства – тривалий процес. І те, що чинники формування відповідального батьківства можуть бути як об'єктивними, так й суб'єктивними.

Здійснювати роботу з формування відповідального батьківства є необхідним у молодіжних організаціях, у старшій ланці загальноосвітньої школи, у середніх спеціальних та вищих навчальних закладах. Зрозуміло, саме в цей час молоді люди близько підходять до рішення про створення власної сім'ї та народження дитини. Крім того, освітні установи та молодіжні організації мають виконувати не лише освітні функції, а й виховні.

Існують різноманітні методи формування відповідального батьківства, що у своїй основі використовують комплексний підхід. При формуванні відповідального батьківства використовуються такі методи: бесіда, заняття, тренінг, інформаційність, спільні творчі заходи, батьківські збори, індивідуальні тематичні консультації, соціологічні опитування, діагностика батьківських інтересів. Дійсно, ці методи формування відповідального батьківства вже довели свою користь у реальному житті.

З метою підвищення компетентності молодих батьків у сфері батьківства було розроблено тренінгову програму «Відповідальне батьківство». Суть розробки полягала у модифікації та узагальненні вже існуючих тренінгів для батьків, таких як «Виховання на основі здорового глузду» Рей Берка та Рон Херрона (в адаптації Т. Балашової), тренінгу «Усвідомлене батьківство» М. Єрміхіної та тренінгова програма «Ефективне батьківство» А. Щербакова та Є. Васильєвої.

Тренінгова програма спрямована на виконання наступних завдань:

1. Розширення та поглиблення бази знань у сфері сімейних відносин.

2. Діагностика та розвиток уявлень студентів про свої майбутні ролі у сім'ї.

3. Розвиток суб'єктності студента як майбутнього батька.

Отже, реалізація даних освітніх та розвиваючих завдань сприятиме розумінню ролі чоловіка й батька, яку молода людина гратиме у майбутньому.

Результати й висновки. У процесі роботи молоді батьки набували теоретичних знань за допомогою прослуховування міні-лекцій, перегляду відеолекцій та відеоілюстрацій; у процесі тренінгу використовується техніка рольової гри, що дозволяє учасникам приймати різні ролі: роль «Дитина» і роль «Батько»; обговорювати поведінку, що виникає у процесі відтворення ролі; створюється атмосфера оптимального рівня проблеми під час вирішення завдань із сфери сімейної проблематики, взятих із дійсної консультативної практики. У свою чергу формування рефлексивного досвіду у молодих батьків дозволить їм перенести свій накопичений досвід самовдосконалення у взаємодії з дітьми.

Таким чином, відповідальне батьківство розглядається як система знань, умінь, навичок та досвіду у сфері виховання дитини, готовність та здатність батька відповідально вирішувати життєво важливі для сім'ї проблеми. Високим вважається такий рівень готовності молодих людей до відповідального сприйняття батьківської ролі, при якому сімейне виховання дитини в сім'ї батьками є цілеспрямованим і повноцінно вирішальним завданням розвитку та виховання, разом з роботою інших соціальних інститутів, які частково реалізують процес виховання дитини (дитячий садок, школа, організації додаткової освіти, молодіжні організації). Освітні установи та молодіжні організації зобов'язані відреагувати на виклики, що звернені до молодої сім'ї. Це сприятиме формуванню відповідального батьківства у молодих сімей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буніна Л. М. Врахування потреб дитини як основа усвідомленого батьківства. *Діти – батьки – сім'я* : Випуск 3. Київ : Наук. світ, 2005. С. 9–16.
2. Васильєва Е. Н., Щербаков А. В. Психологическая готовность к родительству : монография. Н. Новгород : НИУ РАНХиГС, 2015. 208 с.
3. Девятых С. Ю. Семейные ценности и родительские ориентации юношей и девушек: анализ гендерных различий. Минск, 2007. 160 с.
4. Думанська В. П. Відповідальне батьківство: теоретичний аспект. *Демографія та соціальна економіка*. 2015. № 3. С. 75–86. 147.

5. Заболотна Т. М. Підготовка студентської молоді до сімейного життя як запорука утвердження інституту сім'ї. *Вісник Сумського нац. аграрного ун-ту. Сер. : Економіка і менеджмент*. 2014. Вип. 8. С. 212–215.
6. Кравець В. П. *Психофізіологічні та психолого-педагогічні аспекти формування усвідомленого батьківства*. Київ: Видавн. центр Академія, 2001. 244 с.
7. Филиппова Г. Г. Материнство и основные аспекты его исследования в психологии. *Вопросы психологии*. 2001. № 2. С. 22–37.
8. Хархан Г. *Підготовка старшокласників до сімейного життя : тренінги / упоряд. В. Снігульська*. Київ : Видавнича група «Шкільний світ», 2015. 136 с.
9. Adler, A. (1930). *The Education of Children* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315687933>

REFERENCES

1. Bunina L.M. (2005) Consideration of the child's needs as the basis of conscious parenting [Vrakhuvannia potreb dytyny yak osnova usvidomlenoho batkivstva]. *Dity – batky – simia* : Vypusk 3. Kyiv : Nauk. svit, S. 9-16. [in Ukrainian]
2. Vasyleva E. N., Shcherbakov A. V. (2015) *Psikhologicheskaia gotovnost k rodytelstvu : monografiya* [Psychological readiness for parenthood: monograph]. N. Novhorod : NYU RANKhyHS. [in Russian]
3. Devyatykh S.Yu. (2007) *Semeinye tsennosti y rodytel'skiye oryentatsyy yunoshey y devushek: analiz hendernykh razlychyy* [Family values and parental orientations of boys and girls: analysis of gender differences]. Mynsk. [in Russian]
4. Dumanska V.P. (2015) *Vidpovidalne batkivstvo: teoretychnyi aspekt* [Responsible parenthood: theoretical aspect]. *Demografiia ta sotsialna ekonomika*. № 3. S. 75-86. 147. [in Ukrainian]
5. Zabolotna T. M. (2014) *Pidhotovka studentskoi molodi do simeinoho zhyttia yak zaporuka utverdzhennia instytutu simi* [Preparation of student youth for family life as a guarantee for the establishment of the institution of the family]. *Visnyk Sumskoho nats. ahrarnoho un-tu. Ser. : Ekonomika i menedzhment*. Vyp. 8. S. 212–215. [in Ukrainian]
6. Kravets V. P. (2001) *Psikhofiziologichni ta psikhologo-pedahohichni aspekty formuvannia usvidomlenoho batkivstva* [Psychophysiological and psychological and pedagogical aspects of the formation of conscious parenthood]. Kyiv: Vydavn. tsentr Akademiia. [in Ukrainian]
7. Fylyppova H. H. (2001) *Maternstvo y osnovnye aspekty ego yssledovanyia v psikhologii* [Motherhood and the main aspects of ego research in psychology]. *Voprosy psikhologii*. № 2. S. 22–37. [in Russian]
8. Kharkhan H. (2015) *Pidhotovka starshoklasnykiv do simeinoho zhyttia : treninhy* [Preparation of high school students for family life: trainings] / uporiad. V. Snihulska. Kyiv : Vydavnycha hrupa «Shkilnyi svit». [in Ukrainian]
9. Adler, A. (1930). *The Education of Children* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315687933>

M. O. VOLOSHENKO

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Psychology and Social Work,
Odesa Polytechnic National University, Odesa, Ukraine
E-mail: marussia_v@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0003-0940-3829>*

O. V. AZARKINA

*Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor at the Department of Psychology and Social Work,
Odesa Polytechnic National University, Odesa, Ukraine
E-mail: olenazarkina@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-2496-3691>*

FORMATION OF RESPONSIBLE PARENTHOOD WHEN WORKING WITH YOUTH

In the process of historical progress, the family was and remains the most important social institution of society. The manifestation of interest in the processes taking place in the institution of the family is connected with the fact that it is assigned a determining role in the process of personality development. Therefore, the future of society depends on the family.

Society defines parenthood as care, control and promotion of the child's development. Every man and every woman who has reached sexual maturity has the potential to become parents. The birth of the first child can be a significant transitional event in the life of a man and a woman, it is during this period that they acquire the status of fatherhood and motherhood. The socio-psychological readiness to perform the role of parents often does not coincide with the biological capacity for this role.

Young people see fatherhood as a traditional cultural value, and the birth of children acts as a motivating factor for many to get married. However, young people in their real behavior are oriented towards the values of professional career growth and the achievement of material well-being. That is, it is necessary to motivate young people to get married and have children, thus they will improve the demographic situation in the country.

The understanding of responsible parenting refers to parental behavior based on the best interests of the child, namely in relation to upbringing, development of abilities, as well as recognition and orientation, which includes compliance with the framework in which the child can fully develop.

The need to strengthen the family is not in doubt today, as serious transformations are taking place in it, which have a number of negative manifestations. Practice of unregistered relationships between young people; an increase in the number of young people who do not plan to have children or postpone their birth; an increase in the number of single-parent families – all this is a consequence of the unconscious and irresponsible attitude of parents to the issue of childbirth. In other words, it is necessary to prepare young people for the responsible performance of the role of father in the family.

Key words: responsible parenthood, young family, parental roles, training.